

Kabinety Ministriv Ukrainy vid 15.02.2006 r. No. 90-r [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80>. 33. Pro standarty, tekhnichni rehlementy ta protsedury otsinky vidpovidnosti : Zakon Ukrainy vid 01.12.2012 r. No. 3164-IV [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.

Information about the authors

Y. Ivanov – Doctor of Science in Economics, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Honoured Economist of Ukraine, Assistant Director of the R&D Center for Industrial Development Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com).

A. Senina – postgraduate student of Taxation Department of Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A Lenin Ave., 61166, Kharkiv, Ukraine, e-mail: nastya_senina@mail.ru).

Інформація про авторів

Іванов Юрій Борисович – докт. екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України, заслужений економіст України, заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку Національної Академії наук України

(61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com).

Сеніна Анастасія Олександрівна – аспірант кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (61166, Україна, м. Харків, пр. Леніна, 9-А, e-mail: nastya_senina@mail.ru).

Информация об авторах

Иванов Юрий Борисович – докт. экон. наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины, заслуженный экономист Украины, заместитель директора Научно-исследовательского центра индустриальных проблем развития НАН Украины (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: yuriy.ivanov.ua@gmail.com).

Сенина Анастасия Александровна – аспирант кафедры налогообложения Харьковского национального экономического университета имени Семена Кузнеця (61166, Украина, г. Харьков, пр. Ленина, 9-А, e-mail: nastya_senina@mail.ru).

*Стаття надійшла до ред.
14.01.2015 р.*

УДК 351.84.001:337:338:186

JEL Classification: H75; J43

СОЦІАЛЬНА СФЕРА – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ВІДРОДЖЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

**Гарашук О. В.
Куценко В. І.**

Підкреслено, що українське село, на жаль, продовжує занепадати. І кількість сіл у нашій країні щороку зменшується. Серед причин цього негативного явища називають складні умови проживання, професійну й культурну ізоляваність, плінність молодих кадрів. У статті наведено чисельність сільських поселень, у яких немає дітей, молоді. Автори статті заострюють увагу на складних соціальних проблемах у сільській місцевості. Особлива увага приділена аналізу та оцінюванню стану соціальної сфери, на основі чого зроблено висновок, що жодна ланка соціальної сфери села нині не задовольняє реальних потреб населення. Зауважено, що сільський житловий фонд фізично й морально зношений, із низьким рівнем комфортності. Зазначено, що гострою продовжує залишатись проблема благоустрою сільських населених пунктів. Незадовільний стан житлових умов на селі, водозабезпечення сільських жителів негативно позначається на стані їх здоров'я. Наведено дані про значне скорочення в сільській місцевості закладів, де жителі села могли б отримати медичну допомогу чи медичні послуги. Зазначено, що основними медичними закладами тут залишаються фельдшерсько-акушерські пункти. Але, як впливає зі здійсненого аналізу, й мережа останніх зменшується.

Автори детально розкривають особливості сільського освітнього середовища. Зокрема, зазначено, що далеко не в усіх сільських населених пунктах місцеві жителі можуть отримати необхідні освітні послуги. Також підкреслено роль культури у відродженні сільських територій, проаналізовано сучасний стан цієї сфери. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до подальшого розвитку соціальної сфери села як важливого чинника відродження сільських територій, поліпшення житлових умов на селі, формування привабливості сільських територій, перш за все для молоді, та шляхи досягнення останнього.

Ключові слова: соціальна сфера, сільська територія, соціальна інфраструктура, послуги.

СОЦИАЛЬНАЯ СФЕРА – ВАЖНЫЙ ФАКТОР ВОЗРОЖДЕНИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

**Гаращук Е. В.
Куценко В. И.**

Подчеркнуто, что украинское село, к сожалению, продолжает пребывать в упадке. Количество сел в нашей стране ежегодно уменьшается. Среди причин этого негативного явления называют сложные условия проживания, профессиональную и культурную изолированность, текучесть молодых кадров. В статье приведены данные о численности сельских поселений, в которых нет детей, молодежи. Авторы статьи заостряют внимание на сложных социальных проблемах в сельской местности. Особое внимание уделено анализу и оценке состояния социальной сферы, на основе чего сделан вывод о том, что ни одно звено социальной сферы сейчас не удовлетворяет реальные потребности населения. Отмечено, что сельский жилищный фонд физически и морально изношен, имеет низкий уровень комфортности. Также отмечено, что острой продолжает оставаться проблема благоустройства сельских населенных пунктов. Неудовлетворительное состояние жилищных условий на селе, водоснабжения сельских жителей негативно сказывается на состоянии их здоровья. Приведены данные о значительном сокращении в сельской местности заведений, где сельские жители могли бы получить медицинскую помощь или медицинские услуги. Отмечено, что основными медицинскими учреждениями здесь остаются фельдшерско-акушерские пункты. Но, как следует из проведенного анализа, сеть этих объектов уменьшается.

Авторы детально раскрывают особенности сельской образовательной среды. В частности, отмечено, что далеко не во всех сельских населенных пунктах местные жители могут получить необходимые образовательные услуги. Также подчеркнута роль культуры в возрождении сельских территорий, проанализировано современное состояние данной сферы. Обоснована необходимость комплексного подхода к дальнейшему развитию социальной сферы села как важного фактора возрождения сельских территорий, улучшения жилищных условий на селе, формирования привлекательности сельских территорий, прежде всего для молодежи, и пути достижения этого.

Ключевые слова: социальная сфера, сельская территория, социальная инфраструктура, услуги.

THE SOCIAL SPHERE AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE REVIVAL OF RURAL AREAS: CONDITION, PROBLEMS, SOLUTIONS

**O. Garashchuk
V. Kutsenko**

As emphasized by the authors the Ukrainian village, unfortunately, continues to remain in decay. The number of villages in the country decreases every year. Among the reasons for this negative phenomenon one can mention a complex of living conditions, professional and cultural isolation, the turnover of the young staff. The article presents data on the number of rural settlements where there are no children, youth. The authors focus on the complex of social problems in rural areas. Particular attention is paid to the analysis and assessment of the social sphere, on the basis of which it was concluded that no link of the social sphere now meets the real needs of the population. It is noted that the rural housing stock is worn out both physically and mentally, has a low level of comfort. It is also noted that the problem of improvement of rural settlements remains urgent. Unsatisfactory state of living conditions in rural areas, water supply of rural residents have a negative impact on their health. The data is provided on the significant reduction of rural establishments, where villagers could get medical care or health services. It is noted that the main medical facility here is the obstetric point. But, as follows from the above analysis, the network of these facilities is reduced.

The authors reveal in detail the features of the rural educational environment. In particular, it is noted that not all the rural areas can provide the locals with the necessary educational services. The role of culture in the revival of rural areas is also emphasized and the current state of this sector is analyzed. The necessity of a comprehensive approach to the further development of the rural social sphere as an important factor in the revival of rural areas, improvement of living conditions in rural areas, the attractiveness of rural areas, especially for young people, and the ways to achieve this are grounded.

Keywords: social sphere, rural area, social infrastructure, services.

З видимого пізнай невидиме.
Григорій Сковорода

Останнім часом у сільській місцевості спостерігається системна криза. Це виявляється у сфері як матеріального, так і нематеріального виробництва. Водночас розвиток сільських територій для України має надзвичайно важливе значення. Адже наша держава може стати одним зі світових лідерів у вирішенні продовольчих проблем багатьох країн світу. Із сільською територією пов'язана й духовність нації. Сьогодні важливо забезпечити не лише матеріальний, але й духовний добробут населення. Тому нині сприяння виходу села із кризи, його якісному новому рівню розвитку є одним зі стратегічних завдань України. Серед важливих чинників цього має стати активне використання соціальних факторів, у тому числі синергетичного підходу. (Синергетика – це комплекс міждисциплінарних досліджень системи, структури, функції яких переживають глобальні зміни на макрорівні масштабності.) Синергетичний підхід сприяє всебічному охопленню досліджуваної проблеми, здатний показати напрям руху цієї проблеми та передбачити можливість очікуваних результатів. Останній застосовують у процесі вивчення такої складної і неструктурованої системи, як мережевий інформаційний простір.

Дослідженню проблем розвитку сільських територій присвячено роботи Г. Балабанова, В. Баутіна, С. Бондар, О. Бородної, В. Борщевського, Т. Булаха, Ф. Важинського, Т. Вилегжаніної, Р. Гайсина, В. Гаркавого, І. Гнибіденка, О. Дем'янишина, Н. Долгушина, М. Зубаревича, В. Збарського, І. Лісового, М. Орлатого, О. Павлова, І. Прокопи, К. Прокопишак, В. Юрчишина та багато інших.

Проте село продовжує занепадати. Якість життя сільських мешканців залишається на досить низькому рівні. Зростає відтік молоді із села, збільшується кількість сільських населених пунктів, у яких відсутнє населення. Тому метою даного дослідження є пошук шляхів активізації розвитку соціальної сфери як важливого чинника відродження сільських територій на основі синергетичного підходу.

Сільська місцевість України є джерелом не лише продовольчої продукції та сільськогосподарської сировини, а й збереження духовності нації. Нині вона (сільська місцевість) нараховує 27 385 сільських населених пунктів, що на 204 менше порівняно з попереднім обстеженням (2005 р.). Складні умови проживання на селі, професійна й культурна ізольованість зумовлюють плінність кадрів, у першу чергу молодих. У 369 населених пунктах немає людей, хоча вони з обліку до цього часу не зняті. У сільській місцевості чисельність населення складає 13,6 млн осіб, 18,9 % з яких – діти віком до 18 років.

Кількість населених пунктів, у яких немає дітей до 5 років, на початок 2014 року склала 11,2 %; у 6,8 тис. сільських населених пунктах не було дітей віком 6 років; у 4,3 тис. – віком 7 – 9 років; у 3,4 тис. – дітей віком 10 – 14 років; у 3,9 тис. – дітей віком 15 – 17 років; у 4,4 тис. – молоді віком 18 – 19 років [1, с. 6].

У кожному третьому сільському населеному пункті (34,2 %) відсутні будь-які суб'єкти господарської діяльності, що, безперечно, зумовлює відтік із села людей працездатного віку. Не менш значну роль у цьому контексті відіграє й соціальна сфера, яка створює необхідні умови для життєдіяльності сільського жителя. Водночас функціонування даної сфери визначає рівень загальної та професійної освіти населення, його культури, стан здоров'я, тривалість життя тощо. Від соціальних умов залежить розвиток та ефективність сільськогосподарського виробництва, відродження села в цілому.

Серед складових соціальної сфери важливе місце посідає житлово-комунальний її сегмент. Житловий фонд сільських населених пунктів нині нараховує 5 898,4 тис. житлових будинків загальною площею 381,0 млн м². Майже весь він споруджений індивідуальними сільськими забудовниками і не завжди відповідає сучасним потребам. Нині селяни мають на 13 – 19 % вищий, ніж у містах, рівень забезпеченості житлом у розрахунку на одну особу. Частка домогосподарств із житловою площею, меншою за санітарну норму (13,65 м² на одну особу), у сільській місцевості становила 38,6 %, тоді як, приміром, у великих містах цей показник склав 47,5 %.

Проте переважна частина сільського житлового фонду є фізично й морально зношеною, із низьким рівнем комфортності. Приміром, у 2014 р. опаленням було забезпечено 38,5 % квартир сільських населених пунктів, водопроводом – 26,3 %; каналізацією – 22,4 %; природним газом – 52,9 %; скрапленим газом – 30,5 %; гарячим водопостачанням – 12,2 % [1, с. 89].

Гострою продовжує залишатись проблема благоустрою сільських населених пунктів. Нині 10,6 тис. населених пунктів не мають центрального опалення; 18,1 тис. – гарячого водопо-

стачання; майже 11 тис. – не обладнані водопроводом; 11,6 тис. – каналізацією; 755 сільських населених пунктів не мають жодного з перелічених видів благоустрою. Усе це говорить про те, що житлові умови населення в сільській місцевості потребують суттєвого поліпшення. І синергетичний підхід до забезпечення сільських жителів необхідною комунальною інфраструктурою й комунальними послугами сприятиме підвищенню якості житлово-комунальних умов на селі.

До зазначених проблем сільських жителів необхідно додати й проблему бездоріжжя на селі. Наслідком останнього є те, що понад 28 % сільських населених пунктів не мають зупинки громадського транспорту. Як результат, 2,2 млн осіб нині мешкає в населених пунктах, які не мають доріг із твердим покриттям. У цілому по Україні лише 47,8 % сільських вулиць мають тверде покриття, а освітлення – лише 22 %.

Досить актуальною залишається проблема водозабезпечення сільських жителів. До цього часу мешканці 442 сільських населених пунктів (112,4 тис. осіб) користуються привозною водою далеко не завжди належної якості. Здебільшого це жителі Дніпропетровської, Миколаївської, Запорізької областей. А від якості води значною мірою залежить стан здоров'я селян.

Не менше значення для створення необхідних умов для життєдіяльності людини в сільській місцевості має соціальна інфраструктура. Нинішній її стан зумовлює скорочення розширеного відтворення як трудового ресурсного потенціалу сільської місцевості, так і її (сільської місцевості) спустіння. В Україні протягом усіх років незалежності соціальна сфера недофінансовується, а тим паче в сільській місцевості, що й зумовлює її незадовільний стан. Серед основних причин цього потрібно назвати такі:

- недотримання державних гарантій щодо достатнього фінансування з бюджету закладів соціальної сфери, необхідного для забезпечення їхнього нормативного функціонування;
- жорсткий контроль казначейства за використанням як бюджетних, так і позабюджетних ресурсів, що не сприяє здійсненню ефективної фінансово-господарської діяльності;
- відсутність залежності між обсягом виділених бюджетних ресурсів та якістю послуг, які надають об'єкти соціальної сфери тощо.

Усе це позначається, перш за все, на стані інфраструктури соціальної сфери. Скажімо, у цілому по Україні 14,3 % житла побудовано ще до 1943 року, а в Одеській області таке житло складає 23,2 %. Досить високим (майже 20 %) є цей показник і в Запорізькій області. Серед усіх регіонів у цьому контексті виділяється Київська область, де практично всі показники є набагато вищими за середні по сільській місцевості України. Приміром, у зазначеному регіоні опалюється 78 % квартир, 31,6 % мають водопровід, майже 30 % – каналізацію, понад 18 % – забезпечені гарячим водопостачанням. Щоправда, існують регіони, де, наприклад, останній показник є значно вищим: у Закарпатській області, скажімо, він складає 23,1 %, у Чернівецькій – 24,2 %.

Якщо проаналізувати показники благоустрою сільського житла за формою власності, то, безперечно, вони є вищими у квартирах державної форми власності. Проте останні складають незначну частину загальної мережі. А тому вони на загальний показник благоустрою сільського житла суттєво не впливають.

У цілому ж у сільській місцевості більше 20 % населення проживає в квартирах, у яких відсутнє опалення, 16 % – не мають водопроводу, 18 % – каналізації, 49 % – гарячого водопостачання. Останній показник дуже диференціюється залежно від регіону. Якщо, приміром, у Чернівецькій області лише 5 % населення сільської місцевості проживає у квартирах, де відсутнє гаряче водопостачання, то в Донецькій – 83,4 %, понад 70 % – у Хмельницькій, Луганській, Кіровоградській областях.

Тож не дивно, що, як зазначено вище, молоді фахівці, які здобули фахову підготовку в містах, не хочуть повертатись у такі сільські населені пункти; тобто в ті, де відсутні комфортні житлові умови. Тим паче, що й транспортне забезпечення в таких населених пунктах незадовільне. Так, у 2014 році жителі 484 населених пунктів проживали на відстані 10 км від найближчої зупинки громадського транспорту. Лише в Закарпатській і Львівській областях такі населені пункти були відсутні. Водночас у Дніпропетровській області їх було 50, у Миколаївській – 48, у Сумській – 47, у Житомирській – 45. А це свідчить про тотальне бездоріжжя в сільській місцевості, яке характерне не лише для сільської місцевості в цілому, але й безпосередньо для самих сільських населених пунктів.

Результати даного дослідження показали, що останнім часом значно погіршилось не лише комунальне, транспортне, а й побутове обслуговування сільських жителів практично у кожному регіоні. Так, жителям більше ніж 24 тис. сільських населених пунктів не надаються послуги, пов'язані з пошиттям і ремонтом одягу, взуття, побутової техніки, радіоапаратури [1, с. 122]. Стовідсотково відсутні будинки побуту в сільській місцевості Івано-Франківської та Кіровоградської областей, комплексні приймальні пункти – у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Миколаївській областях. У цілому по Україні понад 98 сільських населених пунктів не мають лазень, інших підприємств служби побуту. А це означає, що відродження українського села потребує не лише будівництва житла на селі, шляхів сполучення, а й створення для селян комплексу необхідних культурно-побутових, спортивно-оздоровчих та інших суттєво важливих умов. Адже нині, на жаль, далеко не в усіх сільських населених пунктах жителі можуть отримати необхідні освітні послуги як за структурою, так і за якістю. Так, лише в кожному третьому сільському населеному пункті функціонують дошкільні навчальні заклади, а в Харківській та Чернігівській областях – менш ніж у 18 %. Разом із тим необхідно зазначити, що, скажімо, у Закарпатській та Чернівецькій областях цей показник складає відповідно 65,1 і 69,3 %. До речі, у багатьох сільських населених пунктах останніх регіонів функціонувало по декілька таких закладів. Приміром, у Закарпатській області у 377 сільських населених пунктах у 2014 році працювало 420 дитячих дошкільних навчальних закладів.

Серед сільських населених пунктів, де відсутні зазначені заклади, є й такі, у яких проживають діти відповідного віку. У цілому ж в Україні у 1 242 сільських населених пунктах, у кожному з яких чисельність дітей до 6 років складає 50 і більше осіб, дошкільні навчальні заклади відсутні. Такі населені пункти є фактично в усіх регіонах. Однак якщо в Сумській області їх у 2014 році налічувалось усього 4, то в Рівненській – 103, в Івано-Франківській – 205, а найбільше (251) – у Львівській області.

Такий стан із наявною інфраструктурою дошкільної освіти негативно позначається й на подальшій освіті, на її якості. Як свідчить статистика, якість навчання сільських школярів, що не відвідували заняття в дошкільних навчальних закладах, значно нижча порівняно з учнями, які навчалися в цих закладах.

Нині на селі функціонують навчальні заклади різних типів: 1 327 шкіл I ступеня, 4 370 – II ступеня, 660 – I – III ступенів і 117 загальноосвітніх навчальних закладів нового типу. Водночас значна частина (понад 15 тис.) сільських населених пунктів не має загальноосвітніх навчальних закладів. У Дніпропетровській, Полтавській, Сумській, Харківській областях по 1 – 1,2 тис. таких населених пунктів, де відсутні загальноосвітні навчальні заклади. А це негативно позначається на соціально-економічній ситуації регіонів. Зрозуміло, що школа – це не лише приміщення, це умова для отримання повноцінної освіти. А це означає, що значна частина дітей відповідного віку цих регіонів таких можливостей за місцем проживання не має. Велика кількість школярів (більше 14 тис.) нині не охоплена державною програмою "Шкільний автобус" унаслідок постійного недофінансування, значної частки несправних застарілих машин, нерозвиненості дорожньо-транспортної мережі, відсутності доріг із твердим покриттям.

До освітніх закладів, розміщених у сільській місцевості, належать і професійно-технічні навчальні заклади, яких у 2014 році налічується 106 одиниць по всіх регіонах України. Найбільше їх функціонує у Вінницькій області – 12, тоді як у Дніпропетровській, Закарпатській, Рівненській, Чернівецькій – лише по одному. Роз-

ширення цієї ланки освіти в сільській місцевості сприяло б не лише підвищенню рівня професійної освіти сільських жителів, але й поліпшенню статевовікової структури сільського населення. Адже контингент сільських професійно-технічних навчальних закладів здебільшого формується молоддю чоловічої статі.

Важливу частину сільської інфраструктури складають заклади культури – це понад 15 тис. клубів і будинків культури, 13 тис. бібліотек, 401 кіноустановка. Найбільше їх на Львівщині, де в окремих населених пунктах функціонує по два клуби, дві бібліотеки. Водночас існує багато населених пунктів, які не мають закладів культури. Нині в 42 % населених пунктів України відсутні бібліотеки, у 96,8 % – кіноустановки. Не дивно, що 33 % сільської молоді зазначають, що їм не вистачає культурних закладів у такому населеному пункті, 16 % селян вважають, що такі заклади розташовані надто далеко. І це тоді, коли сільська бібліотека залишається єдиним безоплатним, максимально доступним для всіх верств населення інформаційним і культурним центром сучасного села, а отже, потребує всебічного розвитку. Якщо за показниками, що характеризують наявність у сільській місцевості клубів, будинків культури, бібліотек, спостерігається певна диференціація, то кіноустановки практично знищені в усіх регіонах. Найвищий показник наявності кіноустановок – 14 % від загальної кількості сільських населених пунктів – мають лише Івано-Франківська і Чернівецька області. Стовідсотково вони відсутні у Дніпропетровській області. Показник, який свідчить про відсутність клубів і будинків культури у сільській місцевості, коливається від 14,3 % (Чернівецька область) до 66,1 % – у Дніпропетровській; бібліотек – відповідно від 16,3 % (Чернівецька область) до 68,3 % (Дніпропетровська область). Дніпропетровщина виділяється й тим, що в ній найвищий показник (59,4 %) сільських населених пунктів, які не мають стаціонарних закладів культури та пересувного обслуговування, незважаючи на те, що тут проживає 16,6 % від загальної кількості сільських жителів регіону.

Сільські мешканці мають значно гірші можливості щодо отримання за місцем проживання медичної допомоги чи медичної послуги, ніж міські. Адже на 27 тис. сільських населених пунктів у 2014 році функціонувала лише 221 лікарня, 3 801 амбулаторія, 13 511 фельдшерсько-акушерських пунктів і 257 станцій (пунктів) швидкої медичної допомоги, тобто в сільській місцевості основними медичними закладами залишаються фельдшерсько-акушерські пункти (ФАП). Найпоширенішими вони є на Львівщині, де мережа цих закладів перевищує 1 тис. одиниць. Щоправда, ця область належить до однієї з трьох (ще Закарпатська і Луганська області), де відсутні в сільській місцевості станції (пункти) швидкої медичної допомоги. Єдина область, у сільській місцевості якої немає жодного лікарняного закладу, – це Донецька.

Останнім часом у сільській місцевості різко скоротилася і мережа ФАПів. Натомість активно розвиваються амбулаторії в Закарпатській, Вінницькій, Київській, Полтавській і Харківській областях. Амбулаторії на селі нині є основним медичним закладом, де сільські мешканець може отримати лікарську допомогу. Проте їх мережа залишається ще незначною. Тож не дивно, що у 27 відсотках від загальної кількості сільських населених пунктів жителі не мають можливості отримати медичну допомогу в стаціонарному лікувальному закладі чи шляхом пересувного обслуговування, оскільки вони там відсутні. Особливо високим відсотком у цьому плані виділяється Дніпропетровщина, де у 50,2 % сільських поселень відсутні будь-які можливості отримати медичну допомогу не лише в стаціонарах, але й у пересувних закладах. Серед таких населених пунктів були й такі, у яких проживало 1 000 і більше осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл сільських населених пунктів, які не мають лікувальних закладів
[Division of rural settlement having no medical facilities]

Показник	Усі населені пункти	у тому числі з кількістю жителів						
		49 осіб і менше	50 – 99 осіб	100 – 199 осіб	200 – 299 осіб	300 – 499 осіб	500 – 999 осіб	1 000 осіб і більше
Усього	9 741	4 502	2 083	1 850	621	404	212	69
Найближчі, що знаходяться на відстані:								
3 км	2 254	736	476	488	237	172	109	36
3 – 5 км	2 831	1 244	636	586	187	113	48	17
5 – 10 км	2 902	1 623	587	479	124	50	30	9
10 км	1 754	899	384	297	73	69	25	7

Джерело: [1, с. 148].

Низька територіальна доступність медичних закладів негативно позначається на стані здоров'я сільських жителів, на тривалості їхнього життя, на показниках соціально-економічної ситуації.

До речі, на це впливають і послуги так званого щоденного споживання. Їх надають підприємства сфери торгівлі, які нині розміщені в Україні у 18 897 сільських населених пунктах, що становить 69,9 %. Загальна кількість торговельних закладів перевищує 66,5 тис. од. Ці дані свідчать про те, що, з одного боку, далеко не в усіх сільських населених пунктах є об'єкти торгівлі, а з іншого – що в середньому на один сільський населений пункт, де функціонують торговельні заклади, припадає 3,5 заклади, а в Закарпатській області – 7,8 одиниці. Це найбільший показник в Україні.

Таким чином, аналіз сучасного стану об'єктів соціальної сфери, що функціонують на селі, свідчить про те, що, по-перше, їх мережа є такою, що не дозволяє кожному сільському мешканцю отримати відповідні послуги, а по-друге, значна частина з них має незадовільний технічний стан. Так, на початок 2014 року в цілому по Україні капітального ремонту потребувало більше 18 % дошкільних навчальних закладів (у Закарпатській області їх понад 30 %), 20,5 % шкіл (у Чернівецькій області цей показник склав 31,7 %), 14,2 % професійно-тех-

нічних навчальних закладів (у Чернігівській області – більш ніж 50 %).

Ще гіршою ця ситуація є у сфері культури, де серед клубів і будинків культури капітального ремонту потребують 40,2 %, а 4,5 % – перебувають в аварійному стані. Серед бібліотечної мережі 22,9 % закладів потребують капітального ремонту, а також 19,2 % – кіноустановки.

Через відсутність великої кількості об'єктів соціальної сфери на селі значна частина сільських мешканців змушена одержувати їх за межами свого постійного проживання. Доступність же відповідних послуг для кожного сільського жителя є одним із визначальних показників соціальної характеристики населених пунктів і сільських територій у цілому.

З метою поліпшення торговельного обслуговування сільських жителів, наближення підприємств торгівлі до споживача необхідно не лише розширити мережу стаціонарних об'єктів торгівлі, а й активніше розвивати пересувні форми обслуговування, а також мережу заготівельних пунктів-магазинів, підприємств споживчої кооперації.

Для узгодження соціальної сфери села з реальними потребами сільських мешканців необхідно, по-перше, покращити стан матеріально-технічної бази наявної мережі відповідних об'єктів, по-друге, розширити останню в тих населених пунктах, де вона відсутня (табл. 2).

Таблиця 2

Сільські населені пункти, у яких необхідно відкрити об'єкти соціальної сфери
[The rural settlements requiring social facilities]

Назва об'єктів	Усі населені пункти	у тому числі з кількістю жителів				
		100 – 199 осіб	200 – 299 осіб	300 – 499 осіб	500 – 999 осіб	1 000 осіб і більше
Дошкільні навчальні заклади	2 900	229	324	649	864	765
Школи	724	99	109	134	145	188
Лікувальні заклади	914	187	100	99	133	200
Торговельні заклади	1 660	397	133	126	97	65
Відділення зв'язку	1 194	145	164	286	305	178

Джерело: [1, с. 177].

Це необхідно здійснити, перш за все, для досягнення позитивних зрушень у зростанні добробуту сільських жителів. До того ж, потрібно скористатись різними можливостями широкого залучення коштів підприємств і бюджетного перерозподілу на користь соціального розвитку села та можливостями державно-приватного партнерства. На селі все активніше розвивається бізнес, який має бути не лише фінансово стійким, а й соціально відповідальним. Як свідчить досвід, для

бізнесу стратегія соціальної відповідальності та створення суспільного блага є засобом отримання прибутку.

За результатами останнього обстеження сільських територій, розміщення соціальної інфраструктури на селі не обов'язково потребує нового будівництва. Адже в сільській місцевості є значна мережа вільних приміщень, придатних для відкриття в них закладів соціально-культурного призначення (табл. 3).

Таблиця 3

Мережа сільських населених пунктів, у яких є вільні приміщення, придатні для відкриття об'єктів соціального призначення
[The rural settlements network having vacant premises suitable for social facilities]

Назва об'єктів	Усі населені пункти	у тому числі з кількістю жителів						
		49 осіб	50 – 99 осіб	100 – 199 осіб	200 – 299 осіб	300 – 499 осіб	500 – 999 осіб	1 000 осіб і більше
Дитячі дошкільні навчальні заклади	1 344	61	55	115	149	310	381	273
Школи	715	59	57	136	117	174	90	82
Лікувальні заклади	1 165	178	239	215	106	149	166	112
Ідальні, кафе тощо	965	62	53	74	72	193	331	180
Відділення зв'язку	648	62	54	81	91	158	134	68

Джерело: [1, с. 177].

Як видно з табл. 3, сільська територія має значну ресурсну базу для розширення тут мережі об'єктів соціального призначення. Тобто парадигма соціального розвитку сільської соціальної сфери має передбачати, перш за все, ефективне використання наявного ресурсного потенціалу. Адже, за даними експертів, нині лише у вільних приміщеннях можна розмістити 46 % необхідних для відкриття дитячих дошкільних навчальних закладів, 99 % – шкіл, 69 % – лікувальних закладів, приблизно стільки ж торговельних закладів і 54 % відділень зв'язку. Такий підхід дозволить не лише більш ефективно використати наявний ресурсний потенціал сільських територій, а й ско-

ротити час, необхідний для задоволення потреб населення у відповідних послугах, зокрема освіти, культури, охорони здоров'я тощо.

Таким чином, розвиток соціальної сфери на селі є одним із критеріїв оцінювання ефективності економічної та соціальної політики, яка є складовою процесу відтворення робочої сили на селі. Нинішній стан соціального розвитку сільських територій, на жаль, має тенденцію до погіршення, що є однією з причин відтоку молоді із села. Значна частина сільських жителів не має доступу до соціально-культурних послуг, а тим паче – до якісних. Нині соціальна сфера розглядається як

обов'язкова умова повноцінного функціонування суспільно-економічної системи на селі. А тому вкрай важливим є подальший розвиток соціальної сфери на селі з використанням наявних вільних ресурсів та забезпеченням комплексного підходу як основи синергетичного ефекту. Тобто головним чинником створення на селі комфортних умов життєдіяльності є розвиток соціальної сфери, що сприятиме також стимулюванню інвестиційної та соціальної активності громадян і формуванню позитивного ставлення молоді до сільської місцевості.

Література: 1. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів України. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 187 с. 2. Булах Т. М. Соціальний розвиток села: стан, проблеми, перспективи / Т. М. Булах. – К. : КНУІЕА, 2013. – 492 с. 3. Гарашук О. В. Концептуальні засади формування неперервної освіти в контексті синергетичної парадигми освітнього середовища / О. В. Гарашук, В. І. Куценко // Економіка розвитку. – 2014. – № 2 (70). – С. 69–76. 4. Гарашук О. В. Шляхи підвищення якості підготовки кадрів: глобалістичний підхід у контексті сталого розвитку / О. В. Гарашук, В. І. Куценко // Економіка розвитку. – 2013. – № 2 (66). – С. 51–56. 5. Глушенко В. В. Тенденції податкового регулювання ринку санаторно-курортних послуг в Україні / В. В. Глушенко // Економіка розвитку. – 2014. – № 3 (71). – С. 18–24. 6. Збарський В. К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили / В. К. Збарський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 1 554, ч. 1. – С. 152–160. 7. Земля – село – люди – реформа : зб. аналітич. матер. експертного форуму з питань земельної реформи. – К. : Легальний статус, 2012. – С. 14. 8. Калініченко О. О. Фінансова складова соціальної сфери України / О. О. Калініченко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 184–187. 9. Михайличенко Г. І. Інноваційний потенціал туристичного підприємництва / Г. І. Михайличенко // Економіка розвитку. – 2013. – № 1. – С. 110–118. 10. Ніколаєнко С. М. Основні тенденції розвитку ринку медичного страхування в Україні / С. М. Ніколаєнко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 281–287. 11. Орлатий М. К. Соціальна сфера: теорія, методологія та проблеми розвитку / М. К. Орлатий. – К. : Інститут аграрної економіки, 1997. – 198 с. 12. Риківська О. В. Людський капітал сільської місцевості: сучасний стан, напрями якісного вдосконалення / О. В. Риківська // Економіка розвитку. – 2012. – № 4. – С. 40–45. 13. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна // Економіка України. – 2009. – № 5 (570). – С. 59–67. 14. Сільське господарство України за 2012 рік. Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 392 с. 15. Чи є розвиток українського села справжнім пріоритетом державної політики? [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.csi.org.ua/www/?p=2264>. 16. Шиманська В. В. Дослідження чинників формування конкурентоспроможного туристичного комплексу України / В. В. Шиманська // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5 (131). – С. 132–140. 17. Шиманська В. В. Демаркація алгоритму формування організаційно-економічного механізму розвитку туристичного комплексу України замкненого типу / В. В. Шиманська // Бізнес Інформ. – 2014. – № 7. – С. 186–190. 18. Юрчишин В. В. Сучасні аграрні перетворення в Україні: ретроспективні нариси / В. В. Юрчишин. – К. : Нац. акад. наук України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України", 2013. – 423 с. 19. Campbell A. The Quality of American Life / A. Campbell, Ph. Converse, E. Rodgers. – New York : [s. n.], 1976. – 312 p. 20. Challenges for the Agro-food Sector in European Transition Countries // OECD Policy Briefs, April 2001 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oecd.org>.

References: 1. *Sotsialno-ekonomichne stanovyshche silskykh naselenykh punktiv Ukrainy. Statystychnyi zbirnyk* [Socio-economic status of rural settlements Ukraine. Statistical yearbook]. – K. : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2014. – 187 p. 2. Bulakh T. M. *Sotsialnyi rozvytok sela: stan, problemy, perspektivy* [The social development of rural areas: status, problems and prospects] / T. M. Bulakh. – K. : KNUIEA, 2013. – 492 p. 3. Garashchuk O. V. *Kontseptualni zasoby formuvannya nepererвної osvity v konteksti synerhetychnoi paradyhmy osvithnoho seredovyshcha* [Conceptual bases of formation of lifelong learning in the context of synergetic paradigm of educational environment] / O. V. Garashchuk, V. I. Kutsenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 2 (70). – P. 69–76. 4. Garashchuk O. V. *Shliakhy pidvyshchennia yakosti pidhotovky kadriv: hlobalistychnyi pidkhid u konteksti staloho rozvytku* [Ways to improve the

quality of training: a global approach in the context of sustainable development] / O. V. Garashchuk, V. I. Kutsenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 2 (66). – P. 51–56. 5. Hlusheniuk V. V. *Tendentsii podatkovoho rehuliuвання rynku sanatorno-kurortnykh poslug v Ukraini* [Trends in the tax regulation market of spa services in Ukraine] / V. V. Hlusheniuk // *Ekonomika rozvytku*. – 2014. – No. 3 (71). – P. 18–24. 6. Zbarskyi V. K. *Sotsialna infrastruktura sela yak faktor vidtvorennia rabochoi syly* [Rural social infrastructure as a factor in the reproduction of labor] / V. K. Zbarskyi // *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioursursiv i pryrodokorystuvannya : zb. nauk. pr.* – 2010. – Issue 1 554, part I. – P. 152–160. 7. *Zemlia – selo – liudy – reforma : zb. analitych. mater. ekspertnoho forumu z pytan zemelnoi reformy*. – K. : Lehalyi status, 2012. – 14 p. 8. Kalinichenko O. O. *Finansova skladova sotsialnoi sfery Ukrainy* [The financial component of social Ukraine] / O. O. Kalinichenko // *Biznes Inform.* – 2013. – No. 1. – P. 184–187. 9. Mykhailychenko H. I. *Innovatsyni potentsial turystychnoho pidpryemnystva* [The innovative potential of tourism business] / H. I. Mykhailychenko // *Ekonomika rozvytku*. – 2013. – No. 1. – P. 110–118. 10. Nikolaienko S. M. *Osnovni tendentsii rozvytku rynku medychnoho strakhuvannya v Ukraini* [Major trends in the health insurance market in Ukraine] / S. M. Nikolaienko // *Biznes Inform.* – 2013. – No. 1. – P. 281–287. 11. Orlatyi M. K. *Sotsialna sfera: teoriia, metodolohiia ta problemy rozvytku* [Social sphere: theory, methodology and problems of development] / M. K. Orlatyi. – K. : Instytut ahrarnoi ekonomiky, 1997. – 198 p. 12. Rykovska O. V. *Liudskiy kapital silskoi mistsevosti: suchasnyi stan, napriamy yakisnoho vdoskonalennia* [The human capital in rural areas: current status, trends in qualitative improvement] / O. V. Rykovska // *Ekonomika rozvytku*. – 2012. – No. 4. – P. 40–45. 13. Borodina O. *Silskyi rozvytok v Ukraini: problemy stanovlennia* [Rural Development in Ukraine: Problems of Establishment] / O. Borodina // *Ekonomika Ukrainy*. – 2009. – No. 5 (570). – P. 59–67. 14. *Silske hospodarstvo Ukrainy za 2012 rik. Statystychnyi zbirnyk* [Farming Ukraine 2012. Statistical yearbook]. – K. : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. – 392 p. 15. *Chy ye rozvytok ukrainskoho sela spravzhnim pryorytetom derzhavnoi polityky?* [Is the development of the Ukrainian village real priority for government?] [Electronic resource]. – Access mode : available at : <http://www.csi.org.ua/www/?p=2264>. 16. Shymanska V. V. *Doslidzhennia chynnykh formuvannya konkurentospromozhnoho turystychnoho kompleksu Ukrainy* [Study of factors forming a competitive tourist complex of Ukraine] / V. V. Shymanska // *Aktuani problemy ekonomiky*. – 2012. – No. 5 (131). – P. 132–140. 17. Shymanska V. V. *Demarkatsiia alhorytmu formuvannya orhanizatsino-ekonomichnoho mekhanizmu rozvytku turystychnoho kompleksu Ukrainy zamknenoho typu* [Demarcation of the algorithm of the organizational and economic mechanism of development of the closed type tourist industry of Ukraine] / V. V. Shymanska // *Biznes Inform.* – 2014. – No. 7. – P. 186–190. 18. Yurchyshyn V. V. *Suchasni ahrarni peretvorennia v Ukraini: retrospektyvnyi narys* [Modern agrarian transformations in Ukraine: retrospective essays] / V. V. Yurchyshyn. – K. : Nats. akad. nauk Ukrainy, DU "In-t ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy", 2013. – 423 p. 19. Campbell A. *The Quality of American Life* / A. Campbell, Ph. Converse, and E. Rodgers. – New York : [s. n.], 1976. – 312 p. 20. *Challenges for the Agro-food Sector in European Transition Countries* // *OECD Policy Briefs*, April 2001 [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oecd.org>.

Інформація про авторів

Гарашук Олена Василівна – докт. екон. наук, доцент, заступник начальника управління організаційного та інформаційного забезпечення, начальник відділу взаємодії з громадськістю та ЗМІ і міжнародного співробітництва Державної інспекції навчальних закладів України (03065, Україна, м. Київ, вул. Метробудівська, 5а, e-mail: mon7@ukr.net).

Куценко Віра Іванівна – докт. екон. наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціо-екологічних проблем сталого розвитку Державної установи "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України" (01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60, e-mail: kutsenko_vi@ukr.net).

Інформація об авторах

Гарашук Елена Васильевна – докт. екон. наук, доцент, заместитель начальника управления организационного и информационного обеспечения, начальник отдела взаимодействия с общественностью и СМИ и международного сотрудничества Государственной инспекции учебных заведений Украины (03065, Украина, г. Киев, ул. Метростроевская, 5а, e-mail: mon7@ukr.net).

Кутценко Вера Ивановна – докт. екон. наук, профессор, главный научный сотрудник отдела социоэкологических проблем устойчивого развития Государственного учреждения "Институт экономики природопользования и устойчивого развития НАН Украины" (01032, Украина, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 60, e-mail: kutcenko_vi@ukr.net).

Inspectorate of Educational Institutions of Ukraine (5a Metrobudivska St., 03065, Kyiv, Ukraine, e-mail: mon7@ukr.net).

V. Kutsenko – Doctor of Science in Economics, Professor, Chief Researcher of the Department of Socioecological Problems of Sustainable Development of the State Institution "Institute of Economics of Natural Resources and Sustainable Development of NAS of Ukraine" (60 T. Shevchenko Blvd., 01032, Kyiv, Ukraine, e-mail: kutcenko_vi@ukr.net).

Information about the authors

О. Garashchuk – Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Deputy Chief for organizational and information support, Head of Public Media and International Cooperation of the State

Стаття надійшла до ред.
16.01.2015 р.

УДК 33.012.4

JEL Classification: B40

АЛЬТЕРНАТИВНІ ТЕОРІЇ РИНКУ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В РЕГУЛЯТИВНІЙ ПОЛІТИЦІ

**Мороз О. В.
Несен Л. М.
Філатова Л. С.**

Досліджено основні методологічні підходи до аналізу ринку і, відповідно, опису ринкових законів та принципів формування конкурентного середовища. На думку авторів, проблема полягає, насамперед, у відсутності коректних методологій й теорії опису сучасного ринку та неможливості внаслідок цього опрацювати результативну політику регуляцій. Для вирішення проблеми необхідний адекватний вибір (уточнення) теоретичної бази серед відомих або ж формулювання нової в разі визнання неадекватності наявних. Для цього здійснено дослідження основних джерел, репрезентованих у світовій економічній науці. Доведено базовість основних, синтезованих постулатів класичної політекономії, теорії недосконалої конкуренції та неолібералізму у формуванні сучасної теорії ринку та можливості його регулювання, а також показано обмеженість інших методологій і теорій. Визначено детермінантну роль у формуванні сучасних моделей ринку та ринкового регулювання теорії недосконалої конкуренції. Показано безпосередній зв'язок між теоріями ринку та змістом відповідної регулятивної політики. Акцентовано увагу на перспективах регуляцій за ідеологією захисту та розвитку недосконалого конкурентного середовища, особливо в країнах із транзитивною економікою. Проблеми сучасних ринків, їхньої дисфункціональності, а також можливості й перспективи коректного регулювання показано на прикладі ринку молочної продукції України.

Підкреслено, що створення нового варіанта теорії ринку, адаптованої до умов ХХІ ст., має будуватися на перегляді змістового потенціалу теорії недосконалої конкуренції, і це є актуальним виключно для ринків транзитивних економік. До того ж головним питанням є визначення бажаних для суспільства параметрів недосконалої конкуренції, а також того, які соціальні та економічні витрати необхідні для досягнення і захисту таких параметрів, що й визначає перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: ринок, теорії ринку, конкурентне середовище, регулятивна політика, недосконала конкуренція.

АЛЬТЕРНАТИВНЫЕ ТЕОРИИ РЫНКА И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕГУЛЯТИВНОЙ ПОЛИТИКЕ

**Мороз О. В.
Несен Л. М.
Филатова Л. С.**

Исследованы основные методологические подходы к анализу рынка и, соответственно, описанию рыночных законов и принципов формирования конкурентной среды. По мнению авторов, проблема заключается, прежде всего, в отсутствии корректных методологии и теории описания современного рынка и невозможности вследствие этого выработать результативную политику регуляций. Для решения проблемы необходим